

نقش محبت به خداوند در سعادت فردی از منظر امام سجاد(علیه السلام) با محوریت ولایت‌پذیری

مریم علی بیگی^۱

چکیده

محبت در فرهنگ اسلامی جایگاهی والا دارد و عامل انس و پیوند پایدار انسان با محبوب است. اسلام سعادت را نه در لذت‌های مادی، بلکه در ارتباط با خدا می‌داند و محبت الهی را سرچشمه آرامش و تربیت اخلاقی معرفی می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش محبت الهی در سعادت فردی از منظر امام سجاد(علیه السلام) و ارتباط آن با ولایت‌پذیری انجام گرفته است. در این مطالعه با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی و با اتکا به منابع اصلی چون صحیفه سجادیه، ادعیه مأثور، و روایات معتبر شیعی و سنی، تلاش شد تا ابعاد مختلف محبت به خداوند و پیوند آن با ولایت اهل‌بیت(علیه السلام) بررسی شود.

هدف نهایی پژوهش، ارائه الگویی است که نشان دهد محبت خدا و ولایت‌پذیری در اندیشه امام سجاد(علیه السلام) دو روی یک حقیقت واحدند که سعادت حقیقی انسان را تضمین می‌کند بررسی پیشینه نشان می‌دهد که تاکنون آثار متعددی درباره محبت به خدا یا ولایت به‌طور جداگانه نوشته شده است، اما پژوهشی جامع که محبت به خداوند در اندیشه امام سجاد(علیه السلام) را در پیوند با ولایت‌پذیری و نقش آن در سعادت فردی بررسی کند، کمتر انجام گرفته است و با تمرکز بر صحیفه سجادیه و مناجات‌های امام سجاد(علیه السلام)، الگویی نو برای تبیین معنویت و سعادت حقیقی در اندیشه اسلامی ارائه نمایند. نتیجه نهایی آن است که محبت به خدا و ولایت‌پذیری، دو حقیقت جدایی‌ناپذیرند که در پرتو آن‌ها، انسان به سعادت حقیقی و قرب الهی نائل می‌شود.

کلید واژه‌ها: محبت_سعادت_سعادت فردی - ولایت‌پذیری_امام سجاد علیه السلام

^۱ . سطح دو، حوزه علمیه الزهرا علیه السلام ، پست الکترونیک maryamalibeygi@gmail.com

مقدمه

جست‌وجوی سعادت، یکی از دغدغه‌های همیشگی بشر بوده است. مکاتب مختلف فلسفی و اجتماعی هر یک راهی برای رسیدن به سعادت معرفی کرده‌اند؛ برخی آن را در کامیابی‌های مادی و برخی در تکامل عقلانی دانسته‌اند. در معارف اسلامی، سعادت حقیقی تنها در پرتو ارتباط عمیق با خداوند و حرکت در مسیر بندگی او تحقق می‌یابد. از مهم‌ترین عوامل رسیدن به این سعادت، محبت به خداوند است؛ محبتی که نیرویی سازنده در درون انسان ایجاد کرده و او را به آرامش روحی، امید به رحمت الهی و انگیزه عمل صالح سوق می‌دهد.^۱

امام سجاد علیه‌السلام که در دوران سخت پس از عاشورا مسئولیت انتقال معارف ناب اسلامی را بر عهده داشتند، بیشترین آموزه‌های معنوی را در قالب دعا و مناجات بیان کردند. در صحیفه سجادیه و به‌ویژه در مناجات‌المحبین آمده است :

«إِلَهِي مَنْ ذَا الَّذِي ذَاقَ حَلَاوَةَ مَحَبَّتِكَ فَرَأَمَ مِنْكَ بَدَلًا؟» ؛ در این بیان، امام سجاد محبت الهی را لذتی بی‌بدیل و عامل پایدار سعادت معرفی می‌کند.^۲

از منظر معارف اهل‌بیت علیهم‌السلام، محبت خداوند جدای از ولایت‌پذیری نیست. قرآن کریم این حقیقت را چنین بیان می‌کند:

«قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»^۳

بر اساس این آیه، محبت حقیقی به خداوند تنها در تبعیت از پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و اهل‌بیت او تحقق می‌یابد. امام سجاد(علیه‌السلام) نیز در دعای چهارم صحیفه از خدا می‌خواهد:

«وَاجْعَلْنَا لِأَوْلِيَائِكَ أَوْلِيَاءَ وَلِأَعْدَائِكَ أَعْدَاءَ»^۴

۱. مطهری، ولاءها و ولایت‌ها، ص ۴۵

۲. صحیفه سجادیه، مناجات‌المحبین، فقره ۱

۳. آل‌عمران: ۳۱

۴. صحیفه سجادیه، دعای ۴، بند ۳

این دعا نشان می‌دهد که محبت الهی با ولایت‌پذیری گره خورده و تنها در پرتو آن به کمال می‌رسد. بررسی این موضوع از منظر امام سجاد(علیه السلام) می‌تواند روشن سازد که محبت به خداوند، اگر با ولایت‌پذیری همراه باشد، نه تنها موجب آرامش و رشد فردی می‌شود بلکه سعادت حقیقی انسان را در دنیا و آخرت تضمین می‌کند.^۱ بنابراین، هدف نهایی پژوهش، ارائه الگویی است که نشان دهد محبت خدا و ولایت‌پذیری در اندیشه امام سجاد(علیه السلام) دو روی یک حقیقت واحدند که سعادت حقیقی انسان را تضمین می‌کنند.

۱. ضرورت نظری: بحث محبت به خدا از نظر فلسفی، عرفانی و اخلاقی جایگاه والایی دارد و در آموزه‌های امام سجاد(علیه السلام) به صورت گسترده مطرح شده است.

۲. ضرورت کاربردی: در شرایط امروز، بررسی محبت الهی و پیوند آن با ولایت‌پذیری می‌تواند الگویی برای ارتقای معنویت فردی و هویت دینی در جامعه باشد.

۳. ضرورت تاریخی-کلامی: از منظر امام سجاد(علیه السلام)، محبت الهی بدون پذیرش ولایت اهل بیت، ناقص و بی‌ثمر است.

اهدافی که در این پژوهش بررسی می‌شوند :

۱. تبیین مفهوم محبت الهی در اندیشه امام سجاد(علیه السلام).

۲. بررسی آثار فردی محبت به خدا بر سعادت انسان (آرامش، امید، انگیزه عمل صالح).

۳. تحلیل نسبت محبت خدا با محبت به اهل بیت(علیه السلام) و ولایت‌پذیری

۴. نشان دادن اینکه سعادت حقیقی در نگاه امام سجاد تنها در پرتو محبت خدا و ولایت‌پذیری حاصل می‌شود.

۵. ارائه الگویی برای تقویت معنویت فردی بر اساس آموزه‌های صحیفه سجادیه.

و نیز سوالاتی که مطرح می‌شود :

۱. محبت به خداوند از منظر امام سجاد(علیه السلام) چه جایگاهی در سعادت فردی دارد؟

۲. محبت الهی چه آثار روانی، اخلاقی و معنوی در زندگی انسان بر جای می‌گذارد؟

۳. رابطه محبت الهی با ولایت‌پذیری در معارف امام سجاد(علیه السلام) چیست؟

۱. حسینی، ۱۳۹۸: ابعاد تربیتی محبت الهی در صحیفه سجادیه

۴. چگونه ولایت‌پذیری می‌تواند تجلی و تکمیل محبت الهی در مسیر سعادت فردی باشد؟

پیشینه تحقیق

در پایان‌نامه فاطمه حسینی، ابعاد مختلف محبت به خداوند در دعا‌های امام سجاد(علیه السلام) بررسی شده است و نقش آن در تربیت اخلاقی فرد نشان داده می‌شود؛ اما به ارتباط محبت الهی و ولایت‌پذیری کمتر پرداخته است. احمد پاکتچی نشان داده است که محبت خداوند و محبت به اهل‌بیت(علیه السلام) در متون اسلامی پیوندی ناگسستنی دارند. با این حال، به نقش امام سجاد(علیه السلام) و ادعیه ایشان در این پیوند کمتر توجه شده است. استاد مطهری ولایت را تجلی محبت الهی می‌داند و نشان می‌دهد که محبت خدا بدون تبعیت از اولیای او تحقق نمی‌یابد. این اثر بیشتر به بُعد اجتماعی ولایت پرداخته است تا تأثیر آن در سعادت فردی. در کتاب محمد تقی جعفری محبت الهی به عنوان نیرویی سازنده در رشد فردی و اجتماعی تبیین شده است، اما جایگاه ویژه امام سجاد(علیه السلام) و پیوند محبت با ولایت کمتر مطرح شده است.

مبانی نظری و مفهومی

۱♦. محبت

الف. در لغت و اصطلاح

واژه «محبت» در لغت به معنای دوستی، علاقه قلبی و کشش درونی است. در اصطلاح عرفانی و اخلاقی، محبت حالتی نفسانی است که بر اثر ادراک کمال و زیبایی محبوب در دل ایجاد می‌شود.^۱

محبت یعنی دوستی و میل نفس به چیزی که آن را مناسب خود می‌بیند.^۲

راغب اصفهانی می‌گوید: *المحبة: ميل النفس إلى الشيء لما فيه من كمال أو لذة*.

محبت، میل دل به چیزی است به سبب کمال یا لذتی که در آن است.^۳

۱. لغت نامه دهخدا، واژه محبت

۲. لسان العرب. ج ۱، ص ۳۲۹

۳. مفردات ألفاظ القرآن. ص ۴۲۲.

ب. در قرآن و حدیث

قرآن کریم محبت الهی را هم به عنوان وصف خدا و هم به عنوان صفت مؤمنان مطرح می‌کند:

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ»^۱

یقیناً خدا تقوا پیشگان را دوست دارد.

«يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ»^۲

خداوند آنان را دوست دارد، و آنان هم خدا را دوست دارند.

در روایات نیز محبت به خدا نشانه ایمان و شرط سعادت دانسته شده است.

ج. در نگاه امام سجاده (علیه السلام)

در مناجات‌المحبین آمده است: «إِلَهِي مَنْ ذَا الَّذِي ذَاقَ حَلَاوَةَ مَحَبَّتِكَ فَرَامَ مِنْكَ بَدَلًا؟»^۳؛ امام سجاده (علیه السلام) محبت الهی را شیرین‌ترین لذت روحانی معرفی می‌کند که هیچ جایگزینی ندارد. محبت خدا در اندیشه ایشان، سرچشمه عبادت عاشقانه، آرامش درونی و انگیزه برای عمل صالح است.

۲. سعاد

الف. در لغت و اصطلاح

«سعادت» در لغت به معنای کامیابی و خوشبختی است.^۴

در نگاه لغت نامه معین، سعادت بیشتر به خوشبختی و کامیابی همراه با رستگاری اشاره دارد و در برابر مفهوم «شقاوت» قرار می‌گیرد.^۵

علامه طباطبایی در المیزان سعادت را در قرب الهی و رسیدن به کمال عبودیت معرفی می‌کند و بیان می‌کند که سعادت حقیقی همان بندگی خداست.^۶

۱. آل عمران: ۷۶

۲. مائده: ۵۴

۳. بحار النوار، مناجات‌المحبین

۴. لغت نامه دهخدا، واژه سعادت

۵. فرهنگ فارسی، ج ۳، ص ۲۴۵۰

۶. المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲۸۵

پیام داستان حضرت زینب(سلام الله علیها) با تسلیم کامل در برابر امام زمان خود، نشان داد که محبت الهی بدون ولایت‌پذیری معنا ندارد. او در سخت‌ترین شرایط، با صبر، ایمان و شجاعت، پرچم ولایت اهل بیت را زنده نگاه داشت.

پیامبر(صلی الله و سلم) فرمودند: «من أحب علیاً فقد أحبنی، و من أحبنی فقد أحب الله» هر که علی را دوست بدارد، مرا دوست داشته، و هر که مرا دوست بدارد، خدا را دوست داشته است.^۱

در اندیشه امام سجاد (علیه السلام)، محبت به خداوند از محبت به اولیای او جدا نیست. ولایت‌پذیری، معیار ایمان و شرط سعادت فردی و اجتماعی است. این ولایت، علاوه بر تقویت اخلاق و معنویت فردی، هویت دینی و همبستگی اجتماعی را نیز تضمین می‌کند. در نتیجه، ولایت‌پذیری در نگاه امام سجاد (علیه السلام) تجلی واقعی محبت الهی و کلید رسیدن به سعادت است.

با توجه به مباحث مطرح‌شده، می‌توان نتیجه گرفت که:

محبت الهی اساس حرکت انسان به سوی کمال و قرب الهی است. این محبت در اندیشه امام سجاد(علیه السلام) بدون ولایت‌پذیری تحقق نمی‌یابد؛ چرا که محبت خدا با محبت به اولیای الهی گره خورده است.

بنابراین، محبت به خدا + ولایت‌پذیری = سعادت حقیقی انسان در دنیا و آخرت

^۱ . احمد بن حنبل، المسند، ج ۱، ص ۸۴

نتیجه گیری

حال می توان به این سوالات پاسخ داد :

۱. محبت به خداوند در اندیشه امام سجاد(علیه السلام) چه جایگاهی دارد؟ محبت به خداوند در کلام و ادعیه امام سجاد(علیه السلام)، عالی ترین هدف حیات انسان معرفی شده و اساس تهذیب نفس، آرامش روح و سعادت حقیقی است.^۱

۲. رابطه محبت الهی با ولایت پذیری چیست؟ امام سجاد(علیه السلام) نشان داده اند که محبت حقیقی به خداوند در محبت و تبعیت از اولیای الهی متجلی می شود. آیات متعددی مانند: « قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ »^۲ و روایات متواتر از جمله حدیث غدیر، بر پیوند محبت خدا و محبت به اهل بیت تأکید دارند.

۳. محبت الهی و ولایت پذیری چه تأثیری در سعادت فردی دارد؟ محبت به خدا و ولایت اهل بیت موجب آرامش روانی، امید به رحمت الهی، تقویت اخلاق، انسجام اجتماعی و نهایتاً سعادت دنیا و آخرت می شود.^۳

محبت به خداوند، زیربنای اساسی حیات معنوی و عامل اصلی سعادت فردی و اجتماعی انسان است. امام سجاد(علیه السلام) در ادعیه و مناجات های خود، به ویژه در صحیفه سجاده و مناجات المحبین، محبت الهی را نه صرفاً یک احساس قلبی، بلکه حقیقتی عمیق و سازنده معرفی کرده اند که همه ابعاد شخصیت انسان را تحت

^۱ .صحیفه سجاده، دعای ابو حمزه؛ مناجات المحبین

^۲ . آل عمران/۳۱

^۳ . مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۸، ص ۲۲؛ شیخ صدوق، الأمالی، ص ۲۵۹.

تأثیر قرار می‌دهد. این محبت، سبب تهذیب نفس، آرامش در برابر مشکلات، امیدواری به رحمت خدا و انگیزه‌ای نیرومند برای انجام اعمال صالح می‌گردد.

از منظر امام سجاد(علیه السلام)، محبت الهی بی‌ارتباط با ولایت اولیای خدا نیست، بلکه در پرتو پذیرش ولایت اهل‌بیت(علیه السلام) معنا و کمال می‌یابد. بر اساس آموزه‌های قرآنی، همچون آیه‌ی شریفه‌ی «قل إن كنتم تحبون الله فاتبعونی يحببكم الله»^۱ محبت به خداوند در تبعیت از پیامبر(صلی الله و سلم) و اولیای او جلوه‌گر می‌شود. همچنین در روایات متعدد از پیامبر اکرم(صلی الله و سلم) و امامان معصوم(علیه السلام)، محبت به اهل‌بیت معیار محبت به خدا معرفی شده است. امام سجاد(علیه السلام) نیز در سخنان و ادعیه‌ی خویش این حقیقت را روشن ساخته‌اند که ولایت‌پذیری، تجلی محبت الهی در زندگی مؤمن است.

بر این اساس، سعادت حقیقی انسان در گرو دو رکن اساسی است: محبت به خدا و ولایت‌پذیری اهل‌بیت(علیه السلام). محبت الهی انسان را به سوی قرب ربوبی می‌برد و ولایت‌پذیری مسیر صحیح این محبت را مشخص می‌سازد. بدون ولایت، محبت دچار انحراف و نقصان خواهد شد و بدون محبت الهی، ولایت‌پذیری از روح معنوی و اخلاص تهی می‌شود. پیوند این دو اصل است که هم سعادت فردی (آرامش درونی، تهذیب نفس و کمال اخلاقی) و هم سعادت اجتماعی (انسجام دینی، هویت جمعی و عدالت‌محوری) را تضمین می‌کند.

اندیشه امام سجاد(علیه السلام) الگویی کامل برای زندگی معنوی و اجتماعی ارائه می‌دهد: محبت به خدا، با پذیرش ولایت اهل‌بیت(علیه السلام) به کمال می‌رسد و نهایتاً انسان را به سعادت حقیقی و قرب الهی رهنمون می‌سازد.

^۱ . آل عمران/۳۱

منابع

- (۱) ابن منظور، محمد بن مکرم. لسان العرب. بیروت: دار صادر، ج ۱۵، ۱۴۱۴ق/۱۹۹۴م.
- (۲) احمد بن حنبل، مسند أحمد، بیروت: چاپ مؤسسه الرساله، ج ۴، ۱۴۲۱ ق / ۲۰۰۱ م.
- (۳) اصول کافی، شیخ کلینی، دار الکتب الإسلامیة تهران، ج ۲، ۱۳۶۵ ش.
- (۴) امینی، عبدالحسین. الغدير فی الکتاب و السنة و الأدب. تهران: دار الکتب الإسلامیة، ج ۱، ۱۳۶۴ق.
- (۵) الصحيفة السجادية، تحقیق مؤسسه آل البيت لإحياء التراث، قم، ۱۴۱۸ق.
- (۶) القرآن الکریم، ترجمه: حسین انصاریان.
- (۷) النجاة، ابن سینا، قم: منشورات المكتبة المرعشیة، ۱۴۰۵ق.
- (۸) پاکتچی، احمد مقاله: ولایت و محبت در آموزه های شیعی. مجله تاریخ اسلام، ۱۳۸۷ ش.
- (۹) تحصیل السعادة، فارابی، تصحیح جعفر آل یاسین، بیروت: دارالمشرق، ۱۹۸۳.
- (۱۰) جعفری، محمدتقی، محبت و عشق از دیدگاه اسلام. تهران: مؤسسه تدوین و نشر آثار جعفری، ۱۳۸۱ ش.
- (۱۱) حسینی، فاطمه، پایان نامه کارشناسی ارشد: بررسی ابعاد تربیتی محبت الهی در صحیفه سجادیه. دانشگاه قم، ۱۳۹۸ ش.
- (۱۲) خوارزمی، موفق بن احمد. مقتل الحسين علیه السلام. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ج ۲، ۱۴۱۸ق/۱۹۹۸م.
- (۱۳) دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.

- (١٤) راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالعلم، ١٤١٢ق/١٩٩٢م.
- (١٥) ری شهری، محمد رضا، میزان الحکمه، انتشارات میزان قم، ج ٦، ١٣٨٢ ش.
- (١٦) سید بن طاووس، علی بن موسی. اللهوف علی قتلی الطفوف. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ١٤١٧ق/١٩٩٧م.
- (١٧) شیخ صدوق، الأمالی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ١٤١٧.
- (١٨) شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، قم: جامعه مدرّسین، ١٤١٣ق.
- (١٩) شیخ طوسی، مصباح المتّجدد، بیروت: دار المرتضی، ١٤٠٩ق.
- (٢٠) صحیفه سجادیه، مترجم: انصاریان، حسین، ناشر: پیام آزادی، چاپ ٢٧، ١٣٨٩ ش.
- (٢١) طباطبائی، سید محمدحسین. المیزان فی تفسیر القرآن. ج ١٨. قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ١٣٧٤ ش.
- (٢٢) طبرسی، فضل بن حسن. مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، ج ٣، ١٤١٥ق/١٩٩٥م.
- (٢٣) طبری، محمد بن جریر. تاریخ الأمم والملوک. تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم. بیروت: دار التراث، ج ٢، ١٣٨٧ق/١٩٦٧م.
- (٢٤) علامه مجلسی، بحار الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ١٤٠٣ق.
- (٢٥) محمدباقر بهبودی، شرح صحیفه سجادیه، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ١٤٢٠ق.
- (٢٦) مطهری، مرتضی، ولاءها و ولایتها. نشر تهران: صدرا، ١٣٧٨ ش.
- (٢٧) معین، محمد. فرهنگ فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، ١٣٧١ ش، ج ٣.